

**ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA INSON XARAKTERI VA
JAMIYAT MUNOSABATI: IJTIMOIIY-IQTISODIY
NUQTAI NAZARDAN TAHLIL**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Talaba: Sobitova Soliha Soibjon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qahhorning "Mayiz yemagan xotin", "O'jar", "To'yda aza" va "Nurli cho'qqilar" hikoyalari misolida inson xarakteri va jamiyat o'rtasidagi munosabat masalasi tahlil qilinadi. Har bir hikoyada qahramonlarning xarakter xususiyatlari — ishonchsizlik, mag'rurlik, mustaqil fikrlash yoki sabr-toqat — ularning jamiyatdagi o'rni va taqdirini qanday belgilashi ko'rsatib beriladi. Shu bilan birga, ayrim hikoyalarda ko'tarilgan masalalar ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan ham izohlanadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, inson xarakteri, jamiyat munosabati, adabiy tahlil, ijtimoiy kapital, imkoniyat narxi, avtoritet xatosi.

Annotation: This article analyzes the relationship between human character and society through Abdulla Qahhor's stories "Mayiz yemagan xotin," "O'jar," "To'yda aza," and "Nurli cho'qqilar." It examines how characters' personal traits — distrust, pride, independent thinking, or patience — shape their social standing and fate. Some issues raised in the stories are also interpreted from a socio-economic perspective.

Key words: Abdulla Qahhor, human character, social relations, literary analysis, social capital, opportunity cost, appeal to authority.

Аннотация: В данной статье рассматривается взаимосвязь между характером человека и обществом на примере рассказов Абдуллы Каххара «Майиз йемаган хотин», «Ўжар», «Тўйда аза» и «Нурли чўкқилар». Анализируется, как личностные качества героев — недоверие, гордыня, самостоятельность мышления или терпение — определяют их положение в обществе и судьбу. Некоторые вопросы также рассматриваются с социально-экономической точки зрения.

Ключевые слова: Абдулла Каххар, характер человека, отношения с обществом, литературный анализ, социальный капитал, альтернативная стоимость, апелляция к авторитету.

Kirish

Adabiyot — inson ruhiyati va jamiyat hayotini aks ettiruvchi ko'zgudir. U orqali insonning ichki dunyosi, xarakter xususiyatlari, qadriyatlari va ularning atrofdagi muhit bilan o'zaro munosabati badiiy vositalar yordamida ochib beriladi. O'zbek

adabiyotida bu yoʻnalishda eng yorqin namunalarni yaratgan adiblardan biri — Abdulla Qahhordir.

Abdulla Qahhor oʻz asarlarida oddiy insonlarning kundalik hayotini, ularning feʼl-atvorini, ichki kechinmalarini va jamiyat bilan boʻlgan munosabatlarini chuqur psixologik tahlil bilan tasvirlaydi. Adib qahramonlari koʻpincha oʻzlarining xarakter xususiyatlari — magʻrurlik, oʻjarlik, ishonchsizlik, tashqi koʻrinishga aldanish kabi jihatlar — tufayli jamiyat bilan ziddiyatga kirishadi va bu ziddiyat ularning taqdirini belgilaydi.

Mazkur maqolada Abdulla Qahhorning "Mayiz yemagan xotin", "Toʻyda aza", "Nurli choʻqqilar" va "Oʻjar" hikoyalari misolida inson xarakteri va jamiyat oʻrtasidagi munosabat masalasi tahlil qilinadi. Har bir hikoyada qahramonlarning xarakter xususiyatlari ularning jamiyatdagi oʻrni, obroʻ-eʼtibori va hayotiy yoʻlini qanday belgilashi koʻrsatib beriladi. Shu bilan birga, ayrim hikoyalarda koʻtarilgan masalalar ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan ham izohlanadi — masalan, ijtimoiy kapital, imkoniyat narxi (opportunity cost) va qaror qabul qilish psixologiyasi kabi tushunchalar orqali zamonaviy oʻquvchi uchun mavzu yanada dolzarb tarzda ochib beriladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, Qahhor asarlaridagi inson xarakterlari va ularning jamiyat bilan munosabati bugungi kun oʻquvchisi uchun ham tanish va yaqin. Magʻrurlik, oʻjarlik, tashqi koʻrinishga ortiqcha eʼtibor berish kabi xususiyatlar zamonaviy jamiyatda ham uchraydi va ularning oqibatlarini haligacha dolzarbligini yoʻqotmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda badiiy matnni tahlil qilish, qiyosiy va interpretativ tahlil metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, Abdulla Qahhor hikoyalaridagi xarakter va jamiyat munosabatlari zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tushunchalar, xususan, ijtimoiy kapital, imkoniyat narxi (opportunity cost) hamda avtoritet xatosi (appeal to authority) konsepsiyalari asosida talqin qilindi. Ushbu yondashuv adib asarlarining zamonaviy ilmiy nuqtai nazardan qayta baholanishiga xizmat qiladi.

Tahlil

1. "Mayiz yemagan xotin" hikoyasi

Parcha

"Ochiq xotin-qizlarning har bir harakatidan mulla Norqoʻzi buzuqlikka dalolat qiladigan talay belgilar topadi. «Yeti qavat parda ichida» oʻtiradigan oʻz xotini esa bular qarshisida koʻziga farishta boʻlib koʻrinadi." [...] "– Sen gapirma! Senga kim qoʻyibdi gapirishni! Usta Mavlonning oʻgʻlidan bir hovuch mayiz olganingni oʻz

ko‘zim bilan ko‘rganman!.. Hamma kulib yubordi. Tomdan kimdir qichqirdi: – Ha, bu kishining xotini mayiz yemagan!”.

Tahlil

Parchada mulla Norqo‘zining baholash mezoni aniq ko‘rinadi: “ko‘ziga farishta bo‘lib ko‘rinadi” — ishonch mohiyatdan emas, tashqi ko‘rinishdan tug‘iladi. Shu sababli u o‘z xotinidan hech qachon shubhalanmaydi, holbuki begona ayollarning arzimasi harakatini ham gunoh deb biladi. Bu esa o‘z navbatida, **birinchidan**, inson xarakterini faqat tashqi ko‘rinish va diniy rasmlar orqali baholash chuqur xato ekanligini; **ikkinchidan**, boshqalarga nisbatan shubhachan, lekin o‘z yaqinlariga nisbatan haddan tashqari ishonchli bo‘lish — bu ishonchning o‘zi muammolarni yashirin saqlab, kutilmagan vaqtda fosh bo‘lishiga sabab bo‘lishini.

Bugungi kun nuqtai nazaridan qaraganda, bu hikoya hozirgi jamiyatda ham juda dolzarb. Ijtimoiy tarmoqlar davrida odamlar ko‘pincha boshqalarning **“profilini”**, **tashqi obrazini** ko‘rib, ular haqida tezkor xulosalar chiqaradilar — lekin bu obraz ko‘pincha haqiqiy xarakterni aks ettirmaydi. Shu bilan birga, oilaviy munosabatlarda ham haddan tashqari ishonch — agar u **kuzatuvsiz, muloqotsiz ishonchga aylansa** — muammolarni yashirin holda saqlab, kutilmagan vaqtda yuzaga chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin.

2. “O‘jar” hikoyasi

Parcha

“Qutbiddinov bola bechorani xo‘p urishdi. Zargarov Qutbiddinovni o‘larday kalaka qilib toza alamini oldi, buning ham og‘irligi Suyarga tushdi. Suyar yig‘lab yubordi. – Undoq demagin, o‘g‘lim, – dedi Zargarov birpas jimlikdan keyin,– dadang bir narsa degandan keyin darrov «xo‘p, bilmabman», deyishga o‘rgan. Yaxshi emas. – Noto‘g‘ri aytsalar-chi? Ikki tanqidchi yalt etib bir-biriga qaradi va bu qarashda ikkovining ham ko‘nglidan bir gap o‘tdi: «Bola ham shunday o‘jar bo‘ladimi?»” [...] “Anchadan keyin Suyar kattakon bir kitob ko‘tarib chiqdi: – Mana,– dedi portretni ko‘rsatib, – mana, SaltikovShchedrin! Qutbiddinov «bu o‘jar bola hamon o‘zinikini ma‘qul qilmoqchi», deb juda g‘azablendi”.

Tahlil

Voqea ikki otaning hozirgi zamon tarbiyasini tanqid qilib, “bizning davrimizda shunday bo‘lganida, katta mansabdor bo‘lardik” degan xulosaga kelishidan boshlanadi. Birining o‘g‘li Suyar shaxmatda ustozini yutganini g‘urur bilan aytadi, ammo ota xursand bo‘lish o‘rniga uni urishadi. Keyin bir adib haqida gaplashganda Suyar uning ikkita turlicha aytilgan ismi bir insonga tegishli ekanligini to‘g‘ri aytadi, ammo otasi buni “noto‘g‘ri” deb yana urishadi. Boshqa ota ham “otang nima desa, hop deb tur” deya o‘gitlaydi. Suyarning “Noto‘g‘ri aytsalar hammi?” degan savoliga esa ikkalasi ham uni “o‘jar” deb ataydi — holbuki oxirida aynan Suyarning haq ekanligi isbotlanadi.

Bu hikoya orqali Qahhor **kattalar va bolalar o'rtasidagi avtoritet masalasini** ko'tarib chiqadi. Bolaning haqiqatni aytishi "o'jarlik" deb baholanadi, ammo aslida bu — mustaqil fikrlash va dalilga asoslangan xulosa chiqarish qobiliyatining namunasi. Kattalar esa o'z bilimlarining cheklanganligini tan olishdan ko'ra, "men kattaman, demak to'g'riman" degan pozitsiyani afzal ko'radilar. Bu yerda **"avtoritet xatosi" (appeal to authority)** deb ataladigan mantiqiy xato yaqqol ko'rinadi — fikr to'g'riligi uning kim tomonidan aytilganiga qarab emas, dalilning o'ziga qarab baholanishi kerak.

Bu masala bugungi ta'lim tizimi uchun ham juda dolzarb. Bolalarda tanqidiy fikrlash va dalilga asoslangan mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirish o'rniga, ko'pincha ularning **"kattalarga so'zsiz itoat qilishi"** talab etiladi. Natijada, kelajakda mustaqil qaror qabul qila olmaydigan, faqat **"yuqoridan kelgan ko'rsatma"ga ergashadigan avlod** shakllanish xavfi mavjud. Aslida esa, jamiyat taraqqiyoti aynan o'z fikrini dalil bilan himoya qiladigan, mustaqil fikrlaydigan insonlar tufayli yuz beradi.

3. "To'yda aza" hikoyasi

Parcha

"Domla bozor qilishni, magazinga kirishni jinidan battar yomon ko'rar edi, kimdir uni univermagda navbatda turganini ko'ribdi; ertasiga choyxona oldidan chamandagul do'ppi kiyib o'tdi... Bora-bora domla deganda odamlarning ko'ngliga g'ashlik tushadigan bo'lib qoldi" [...] "Ertasiga domlani ko'mish marosimi bo'ldi. Marosimga mahalladan odam ko'p qatnashmadi, aftidan, domla ko'p odamning qalbida bundan bir oy burun o'lgan, ko'plar o'sha to'yni domlanning janozasi hisoblashgan edi..."

Tahlil

Hikoyaning eng achchiq nuqtasi — dotsentning to'ydan keyin yo'lda vafot etishi va uning janozasiga ham mahalladan hech kimning kelmasligi. Qahhor bu orqali shuni ko'rsatadi: jamiyat insonni **faqat "qoidalarga rioya qilgani" uchun qadrlaydi**, biroq u qoidadan bir marta chetga chiqishi bilanoq, yillar davomida to'plangan hurmat va e'tibor bir kunda yo'qqa chiqishi mumkin.

Bu yerda muhim bir savol tug'iladi: jamiyatning insonni baholashi — uning butun hayoti, xarakteri va qadriyatlariga asoslanishi kerakmi, yoki bir lahzalik qarorga? Qahhor mahalla ahlining munosabatini tasvirlash orqali jamiyatdagi **bag'ishlamaslik va kechirimsizlik madaniyatini** tanqid qiladi — odamlar bir insonning yillar davomidagi yaxshiliklarini unutib, faqat oxirgi xatosi bilan uni baholashga moyil bo'ladilar.

Zamonaviy nuqtai nazardan, bu — **ijtimoiy reputatsiya** qanchalik beqaror bo'lishi mumkinligini ham ko'rsatadi: yillar davomida qurilgan **"ijtimoiy kapital"** bir noto'g'ri qaror bilan butunlay yo'qolishi mumkin. Bu hodisa bugungi kunda ham,

ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar davrida, **“bir xatolik — butun obro‘ning yo‘qolishi”** shaklida tez-tez kuzatiladi.

4. “Nurli cho‘qqilar” hikoyasi

Parcha

“Ta’na qilma! – dedi labi pirpirab. – Men nurli cho‘qqiga yetolmagan bo‘lsam... sigir minib sen yetib borasan!.. Fotima uning javobiga qanoat qilmadi. – Ayam mendan rozi bo‘lib ko‘z yumdilar, dadam ming marta rozilar; dugonalarim, qavm-qarindosh, butun qishloq mendan rozi, mening uchun bundan balandroq cho‘qqi bormi! Sendan kim rozi? Hatto suyub olgan ering ham rozi bo‘lmaptiku! Sen qanaqa cho‘qqiga intilgan eding”.

Tahlil

Qahhor Zuhra obrazi orqali mag‘rurlik va haddan tashqari erkanib o‘lishning oqibatlarini ko‘rsatadi: insonning o‘zini "boshqalardan yuqori" deb hisoblashi, oxir-oqibat uni o‘z atrofida qilardan — oila, jamiyat, qadriyatlardan — ajratib qo‘yishi mumkin. Iqtisodiy nuqtai nazardan qaraganda, bu — **noto‘g‘ri qaror qabul qilishning uzoq muddatli “narxi” (opportunity cost)** hisoblanadi: qisqa muddatli erkinlik va shon-shuhrat uchun Zuhra oila, barqarorlik va ichki tinchlikdan voz kechdi.

Hikoyaning eng kuchli nuqtasi — Fotima va Zuhra o‘rtasidagi “cho‘qqi” haqidagi munozara. Zuhra haligacha o‘zining shaharga ketishini “nurli cho‘qqi” deb ataydi, Fotima esa unga qarshi chiqib, haqiqiy “cho‘qqi” — ota-ona roziligi, oila, qishloq ahlining hurmati ekanligini ko‘rsatadi. Bu — **muvaffaqiyatning qanday o‘lchanishi** haqidagi chuqur falsafiy savolni o‘rtaga tashlaydi: muvaffaqiyat tashqi ko‘rsatkichlar (shahar, erkinlik, “zamonaviylik”) bilanmi, yoki ichki barqarorlik va munosabatlar bilan o‘lchanadimi?

Qahhor bu ikki obraz orqali shuni ko‘rsatadiki, kichik, sabr bilan to‘plangan yutuqlar (Fotimaning yo‘li) ko‘pincha katta, tezkor, ammo asossiz “muvaffaqiyatlar” (Zuhraning yo‘li)dan ko‘ra barqarorroq va qadrlı bo‘ladi. Bugungi jamiyatda ham bu masala dolzarb — yoshlar ko‘pincha “tezkor muvaffaqiyat” va “shahar hayoti”ni ideallashtirib, sabr va mehnat orqali erishiladigan barqaror yutuqlarni e‘tibordan chetda qoldiradilar.

Muhokama

Yuqorida tahlil qilingan to‘rt hikoya — “Mayiz yemagan xotin”, “O‘jar”, “To‘yda aza” va “Nurli cho‘qqilar” — turli xarakter va vaziyatlarni tasvirlasa-da, ularning barchasida bir umumiy g‘oya kuzatiladi: **inson xarakteri uning jamiyatdagi o‘rnini, taqdirini va atrofda qililar bilan munosabatini belgilaydi.**

Har bir hikoyada qahramonning muayyan xarakter xususiyati — ishonchsizlik va tashqi ko‘rinishga aldanish (mulla Norqo‘zi), mustaqil fikr va haqiqatni aytishdan qo‘rqmaslik (Suyar), bir lahzalik shaxsiy qaror va uning oqibatlari (dotsent

Muxtorxon), magʻrurlik va sabr (Zuhra va Fotima) — uning jamiyat bilan munosabatini tubdan oʻzgartiradi. Bu orqali Qahhor shuni koʻrsatadi: jamiyat insonni nafaqat uning soʻzlari, balki harakatlari, qarorlari va xarakterining tub mohiyati orqali baholaydi va bu baholash koʻpincha insonning oʻzi kutmagan tarzda yuzaga chiqadi.

Tahlil qilingan hikoyalarda turli xarakterlar tasvirlangan boʻlsa-da, ularning barchasini birlashtiruvchi umumiy jihat mavjud: qahramonlarning ichki dunyosi jamiyat bilan boʻlgan munosabatlarida hal qiluvchi omil sifatida namoyon boʻladi. Mulla Norqoʻzi va dotsent Muxtorxon obrazlari jamiyat bahosining beqarorligini aks ettirsa, Suyar va Fotima obrazlari mustaqil fikrlash hamda sabr-toqatning ijtimoiy qadriyat sifatidagi ahamiyatini ifodalaydi. Shu jihatdan Abdulla Qahhor xarakter yaratish orqali jamiyatning axloqiy va ijtimoiy muammolarini ochib beradi.

Shu bilan birga, ayrim hikoyalarda koʻtarilgan masalalar zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tushunchalar orqali ham izohlanishi mumkin edi: “Toʻyda aza”da ijtimoiy kapitalning beqarorligi, “Nurli choʻqqilar”da esa qaror qabul qilishning uzoq muddatli narxi (opportunity cost) kabi tushunchalar — bu Qahhor asarlarining nafaqat adabiy, balki ijtimoiy fan nuqtai nazaridan ham qanchalik boy material ekanligini koʻrsatadi.

Qahhorning bu hikoyalari yana shuni isbotlaydi: inson xarakteridagi kichik kamchiliklar — magʻrurlik, ishonchsizlik, oʻzgarishdan qoʻrqish yoki aksincha, oqibatini oʻylamay oʻzgarish — vaqt oʻtishi bilan katta ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu jihatdan, adib asarlari faqat oʻtmish jamiyatining oynasi emas, balki bugungi va kelajak jamiyat uchun ham ogohlantiruvchi dars vazifasini bajaradi.

Xulosa

Abdulla Qahhor ijodi — inson xarakteri va jamiyat oʻrtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur psixologik mahorat bilan tasvirlovchi noyob adabiy meros hisoblanadi. Tahlil qilingan toʻrt hikoya orqali shuni koʻrishimiz mumkin: insonning ichki dunyosi — uning ishonchi, magʻrurligi, qoʻrquvi yoki sabr-toqati — uning tashqi hayotini, jamiyatdagi obroʻsini va kelajagini belgilaydigan asosiy omildir.

Bugungi kun oʻquvchisi uchun bu hikoyalar shunchaki oʻtmish hayotining tasviri emas, balki oʻz xarakterini, qarorlarini va jamiyat bilan munosabatini qayta koʻrib chiqishga chorlovchi koʻzgudir. Mulla Norqoʻzining haddan tashqari ishonchi, Suyarning haqiqatga sodiqligi, dotsent Muxtorxonning bir lahzalik qarori va Zuhra bilan Fotimaning turlicha hayot yoʻllari — barchasi bizga bir narsani eslatadi: **inson xarakteri — bu uning kelajagi uchun eng katta sarmoya yoki eng katta xavf boʻlishi mumkin.**

Shu bois Abdulla Qahhor hikoyalarini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy konsepsiyalar asosida qayta talqin qilish ularning badiiy-estetik qiymatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi hamda adib ijodining bugungi ilmiy tafakkur uchun ham dolzarb ekanligini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduazizov A. O'zbek adabiy tanqidi. – Toshkent: Fan, 2015. – 276 b.
2. Abdulla Qahhor. Asarlar to'plami. 5 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2011.
3. Abdulla Qahhor. Saylanma. Hikoya va qissalar. – Toshkent: Yozuvchi, 1986.
4. Abdulla Qahhor. Anor. Qissa va hikoyalar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2012. – 200 b.
5. Qo'shjonov M. Abdulla Qahhor mahorati: Monografiya. — Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988. — 232 b.